

**ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РИТМІКО-СИНТАКСИЧНОГО
ПРИЙОМУ ПЕРЕНЕСЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ)**

У статті систематизовано науково-лінгвістичні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо вивчення функціональних особливостей віршового перенесення як ритміко-синтаксичного прийому, окреслені основні його види та вплив на позначуване лексичних одиниць, що викликає їх семантичні зсуви.

Ключові слова: *аритмія, синафія, семантичний зсув, ритмічний зсув, динамізація мовлення.*

This article focuses on systematization of scientific approaches, constitutes functional peculiarities of enjambement as a specific rhythmical-syntactic figure of the versification structure, establishes the main types of this means and its influence on the signified of lexical units that evokes its semantic change.

Key words: *arrhythmia, sinafia, semantic change, rhythmic frustration, speech dynamization.*

У теорії версифікації *анжамбеман* (лат. *gambade*; фр. *enjambement, rejet*; англ. *run-on lines, overrunning, carrying-over, run-over* – "переступання, вторгнення; фантастичний рух, стрибок, несподівана вихватка", рос. – "текучая строка") визначається як незбігання ритмічного членування віршованого мовлення зі змістом і синтаксичним членуванням речень, які належать до його складу [3, с. 12; 1, с. 574-575; 7, с. 25-26].

Анжамбеман як ритміко-синтаксичний прийом часто ототожнюють з *перенесенням* частин речення з одного поетичного рядка на інший (С.А. Матяш, В.М. Жирмунський, Ю.М. Тинянов, О.С. Ахманова та ін.). У нашій роботі ми розрізняємо ці два поняття, оскільки, по-перше, не кожне перенесення є стилістично забарвленим, а, по-друге, лише *анжамбеман*, який створює своєрідний стокатоподібний ритмічний малюнок, є композиційним прийомом, покликаним інтонаційно виокремлювати семантично важливі мовні одиниці. *Перенесення* вважається *непомітним* (К. Тарановський) при збіганні синтагматичного членування з віршованим, коли пауза розділяє різні синтагми

та збігається з кінцем речення. У пісенній ліриці *анжамбеман* спочатку не використовувався. Перші приклади використання цього прийому, відомого як "*siobos transgressio*", почали зустрічатися в античних поетичних творах Гомера, Евріпіда, Софокла, тощо, але цей прийом довго вважався недоліком композиційної побудови поетичного твору [6, с. 13]. У ліричній поезії вживання "*enjambement*" виникає як контраст до звичного збігу ритмічних та синтаксичних одиниць [3, с. 9]. Так, поети періоду *романтизму* (Ральф В. Емерсон, Волт Вітмен, Джеймс Р. Лоувел, Генрі В. Лонгфелоу, Емілі Дікенсон), *реалізму* (Карл Сендберг, Едвін А. Робінсон, Джеймс В. Джонсон), *модернізму* (Роберт Фрост, Една В. Мілей, Ален Гінсберг, Едвард Е. Камінгс та ін.), представники *імажинізму* (Езра Паунд, Вільям К. Вільямс, Джон Флетчер, Хільда Дулітл) та *постмодернізму* (представники *ідіосинкретичної поезії*: Роберт Лоувел, Сільвія Плат, Джон Берімен, Теодор Ретке, *поети Чорної гори*: Лері Айгнер, Деніза Левертов, Пол Блекберн, Ед Дорн, *поети сюрреалізму та екзистенціалізму*: Роберт Блай, Чарльз Сімік, Марк Стренд та ін.) культивують цей прийом, активуючи його лінгвістичні механізми, а поети епохи *класицизму* (Філіп Френо, Джон Трамбул, Джоел Барло, Тімоті Дуайт), навпаки, уникають його як такого, що створює прозову інтонацію.

У руслі інструменталістського підходу значну увагу аналізу прийому *анжамбеман* та виділенню його основних функцій приділили вчені формальної поезики. Слідом за Б.М. Ейхенбаумом, В.П. Москвін класифікує типи прийому відповідно до 1) ступеня помітності та 2) функціонального аспекту. Розмежування ступеня помітності *анжамбеман* дає підставу класифікувати їх як "різкі/сильні" ("*strong enjambement*") та "м'які/слабкі" ("*weak enjambement*") [6, с. 6]. Так, наприклад, Гарі Ш. Кенон називає *анжамбеман* сильним, якщо відбувається перенесення прикметника або додатка від іменника та дієслова відповідно, а у разі відділення підмета або обставини від присудка – більш м'яким [6, с. 7].

Спираючись на ці спостереження, М.Л. Гаспаров та Т.В. Скулачова, співвідносячи силу перенесення з тіснотою розірваних синтаксичних зв'язків, розробили більш точну ієрархію порівняльної щільності зв'язків від тісних до

слабких (усередині предиката, означальні, додаткові, обставинні, при однорідних членах, предикативні, при порівняльних, дієприкметникових та інших зворотах) [2, с. 120]. Отже, основним поняттям є *синафія* (лат. *junctione versuum* – "зв'язок рядків") – семантичний зв'язок рядків в межах періоду. Сінафія є дуже помітною, оскільки стає причиною збоїв, дроблення та варіювання силабічного ритму [6, с. 10]. Збій ритму, викликаний прийомом анжамбеман, базується на ритміко-синтаксичному перебої рядків поетичного мовлення. Це створює рваний, стокатопоподібний та дроблений ритмічний малюнок, який викликає ефект спотикання (рос. "*спотыкающийся ритм*"). Як позиційні типи синафії варто виокремити [6, с. 6-7; 5, с. 8]:

1). Скидання (франц. *rejet*, рос. – "*сброс*") – випадок, коли фраза закінчується всередині рядка, яка при аналізі художнього поетичного твору позначається трьома косими лініями (///):

April is the cruelest month, breeding ///
Lilacs out of the dead land, mixing ///
Memory and desire, stirring ///
Dull roots with spring rain.

У фрагменті вірша "Пустир" ("The Wasteland") Томас С. Еліот розглядає тему відродження природи навесні як складний процес, під час якого усе живе повинно пробиватися крізь "мертву" землю після зимового сну.

Через розрив у трьох рядках синтаксичного зв'язку дієслів з додатками "*breeding / lilacs*", "*mixing / memory*", "*stirring / dull roots*" автор, переносячи останній член речення на інший рядок, робить акцент на *віршованій семантиці* (А.Г. Степанов). Ритмічний малюнок вірша ускладнюється неочікуваними паузами, що змушує читача не тільки пережити тривалий процес відновлення в природі, але й простежити вир повторюваних подій.

2). Накидання (франц. *contre-rejet*, рос. – "*наброс*") – випадок, коли фраза починається із середини:

For I have had too much ///
Of apple-picking; I am overtired///
Of the great harvest I myself desired.

Так, у фрагменті вірша Роберта Фроста "Після збирання яблук" ("After Apple Picking") автор використовує анжамбеман другого типу, продовжуючи нове речення з середини рядку і відтворюючи у такий спосіб деяку

монотонність, повільність, фізичну втому від процесу збирання яблук. Розірванням тісного кваліфікативного зв'язку ("*much / Of apple-picking*", "*overtired / Of the great harvest*") поет емпактично підкреслює обсяг виконаної праці (обсяг великого врожаю). Ритмічний малюнок наведених рядків дозволяє говорити про аритмію, викликану ритміко-синтаксичним прийомом *анжамбеман* та нерівністю композиційної структури рядків.

3). Синафія з подвійним скиданням (франц. *double-rejet*, рос. – "двойной бросок"): "...*I was thoughtless and turned a page and gazed on the living / Sun-flower / and heard a voice, | it was Blake's, reciting in earthen measure...*". У наведеному фрагменті з віршу Алана Гінсберга "Псалм IV" ("Psalm IV") простежується синафія з подвійним скиданням, покликана описати спочатку тишу та спокій замріяної людини, яка розглядає все навкруги та милується природою. Через розірвання означення з додатком ("*living / sun-flower*") виокремлюється предмет спостереження, а перенесення дистанційного присудка створене задля передачі раптово почутого гучного голосу, який об'єктивується рваною, стокатоподібною ритмікою, що створює ефект здивованості та неочікуваності.

У позиційному відношенні синафія може бути *впорядкованою*, яка утворює варіацію певного силабічного ритму як у наведеному першому фрагменті (напр., варіацію градуального ритму), та *неупорядкованою*, яка використовується для передачі емоційно насиченого мовлення, і яка робить рядки аритмічними (нерівними), наближеними до прозового мовлення, зокрема, до розмовно-побутового, як у другому та третьому прикладах.

Відповідно до розміщення розірваних частин виділяють такі **види зв'язків**: *контактні* (зв'язки з нульовим інтервалом), *дистантні* (зв'язки з інтервалом в одне/декілька слів) та *строфічні перенесення* (зв'язки між словами із різних строф), як підвиди останніх.

На основі проаналізованих американських поетичних текстів ми дійшли висновку, що анжамбеман виконує такі ритміко-синтаксичні **функції**:

1). Композиційну, яка сприяє організації ритміко-синтаксичної структури виділених (перенесених) рядків вірша, відхиляючись від звичної

композиційної замкнутості станси (строфи із структурно рівними рядками) [3, с. 14]. Анжамбеман використовується для *деавтоматизації* поетичного тексту та створення "*ефекту очуднення*" [10, с. 48-49]. Візуальне виділення створюється за допомогою віршованої графіки. *Графіко-зображувальна функція*, яку виконує анжамбеман, дає можливість відтворення графічного малюнку. Цей малюнок покликаний передавати семантичне навантаження слів, імітувати стрімкий ритм дій (танцю, тощо – *міметична функція*).

2) *Стилістичну функцію*, яка актуалізує стерті стилістичні прийоми, наприклад, метафору, оновлює її (рос. – "*оживление метафоры*") і є обумовленою єдністю віршового рядка [10, с. 84]. Ця функція також може сприяти виокремленню службових слів, що, на думку Ю.М. Тинянова, сприяє їх "*піднесенню до ступеня рівноправних слів*" [10, с. 86]. Анжамбеман деформує ритм та підсилює синтаксис, наближаючи його до норм розмовного стилю та створюючи ефект живого мовлення [2, с. 65]. У результаті використання цього прийому значення слів підкреслюється та є емпатично виділеними [10, с. 93-95]. Основною ознакою перенесеного слова/словосполучення є експресивно-стилістичне забарвлення всієї групи слів, оскільки базове значення "*затемнюється*", і з'являються "*ознаки коливання*". Це свідчить про *асимілятивну силу* семантичного забарвлення, оскільки сукупність слів разом із перенесеним членом дають спільний "*зміст*" поза семантичним зв'язком членів речення. Таким чином, семантична значимість слова у вірші визначається значимістю ритму [10, с. 94]. Динамізація (виділення мовленнєвого матеріалу – слова) може бути *мотивованою* (зادля підсилення емоційно-лексичних ознак слів) та *немотивованою* (задля механічного членування: римування [10, с. 93]. У результаті динамізації відбувається семантизація/концептуалізація ритміко-синтаксичного перенесення.

У такому випадку інтонаційний розрив є семантично мотивованим, створюючи семантичний зсув. М.Л. Гаспаров та Т.В. Скулачова розглядають анжамбеман, як *ефект ошуканого очікування* (окрім випадків *механічного членування*) [6, с. 13]), який В.Є. Холшевніков, В.М. Жирмунський, Ю.М.Тинянов називають "*збоєм ритму*" [2, с. 45]. Указане стилістичне явище

особливо помітне на фоні збігання *синтаксичної групи* (речення) з *ритмічною* (рядком). За допомогою прийому анжамбеман, який виконує *експресивну функцію*, поет може самовиражатися та розкривати свої думки, а завдяки *емоційно-оцінній/емотивній функції* прийом передає певні відчуття автора, створює напруження, ефект здивованості, неочікуваності, драматизації дії, створює емоційно-забарвлене поетичне мовлення.

Отже, ритміко-синтаксичний прийом анжамбеман як незбігання ритмічного членування віршованого мовлення зі змістом і синтаксичним членуванням речень відтворює рваний, стокатоподібний інтонаційний малюнок. Як наслідок, він сприяє збою ритму через відсутність ритміко-синтаксичних аналогій. Анжамбеман може бути використаний *мотивовано* як фігура стилізації розмовно-побутового мовлення або *немотивовано*. Прийом ритміко-синтаксичного перенесення виконує дві основні функції: *композиційну*, в межах якої актуалізується графіко-зображувальна функція, та *стилістичну*, покликану створювати в результаті збою ритму ефект неочікуваності (окрім випадків механічного членування). У ході нашого дослідження було виявлено, що за критеріями ступеня помітності та функціональності анжамбеман поділяється на різкі та м'які види перенесення, які спрямовані на виділення ритмічного та синтаксичного малюнку поетичного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Издательство "Советская энциклопедия", 1969. – 607с.
2. Гаспаров М.Л., Скулачева Т.В. Статьи о лингвистике стиха. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 288с.
3. Жирмунский В.М. Композиция лирических стихотворений. – СПб.: Изд. «ОПОЯЗ». Сборники по теории поэтического языка, 1921. – 107с.
4. Ковтунова И.И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 240с.

5. Матяш С.А. Стихотворные переносы (enjambements) в маленьких трагедиях Пушкина / Матяш С.А. // Вестник ГОУ ВПО "Оренбургский государственный университет". – Оренбург, 2009. - №11(105). – С. 8-13.

6. Москвин В.П. Стиховой перенос (enjambement): типы и функции / Москвин В.П. // Министерство образования и науки РФ. Филологические науки. – М., 2009. – №4. – С. 3-16.

7. Неборсіна Н.П. Анжамбемент: прийом віршування як герменевтична ситуація. // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – Видавництво – поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – № 39. – С. 25-30.

8. Степанов А.Г. О семантике переноса: замечания к проблеме. [Электронный ресурс] // Тверской государственный университет. – Режим доступа: <http://poetica1.narod.ru/sbornik/stepanov.htm>.

9. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика: Учеб. пособие. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 334с.

10. Тынянов Ю.М. Проблема стихотворного языка. – М.: КомКнига, 2007. – 184с.